

شماره ۲ || زمستان ۱۳۹۶ ||

نگرش تحلیلی بر تزئینات معماری ستون‌های چوبی مساجد مراغه

رضا غفاری هریس*
رعنا فصیحی**

(صص: ۱۲۹-۱۱۵)
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۶/۱۴
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۹/۱۹

چکیده

هدف از این پژوهش تحلیل و بررسی تزئینات معماری ستون‌های چوبی مساجد مراغه است. روش پژوهش بر مبنای مطالعه پیمایشی و توصیفی و جمعیت آماری مشتمل بر ۱۴ مسجد ستون دار چوبی شهر مراغه است که ۸ مسجد به دلیل تجدید بنای کلی و یا فاقد تزئینات بودن ستون‌های چوبی آن‌ها از جمعیت آماری کنار گذاشته شده و نمونه‌های مورد مطالعه شامل ۶ مسجد است. امروزه به دلیل عدم استفاده از این نوع تزئینات در ساخت مساجد و منحصر به فرد بودن آن‌ها چنین پژوهشی ضروری به نظر می‌رسد. این سرستون‌های چوبی با آرایه مقرنس‌کاری و خراطی شده به اشکال هندسی آویزان، پله پله و کنگره دار تزئین شده‌اند، به طوری که بر روی این سرستون‌ها تزئینات غنی با نقش مایه‌های گل و بوته اسلیمی به وفور دیده می‌شود. رنگ‌های استفاده شده در این نقوش شامل مشکی، سفید، قرمز، سبز، زرد، آبی، قهوه‌ای روشن و تیره، فیروزه‌ای و طیف‌های مختلف این رنگ‌ها هستند. در کنار این موضوعات تزئینی، از خوشنویسی آیات، عبارات و اسماء جلاله نیز استفاده شده است. نتایج حاصل از این پژوهش بیان‌گر آن است که تزئینات معماری ستون‌های چوبی مساجد مراغه ضمن تبعیت از سبک هنری واحد و خاص، از نوعی تنوع رنگ، طرح و فرم ستون‌ها در مساجد مختلف برخوردار بوده و تا حدودی با همدیگر متفاوت هستند.

کلیدواژگان: تزئینات، ستون‌های چوبی، مساجد مراغه، معماری اسلامی.

*. کارشناس ارشد باستان‌شناسی اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان (نویسنده مسئول).
rghaffari57@gmail.com

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد معماری.

مقدمه

بی‌شک مذهب و اعتقادات در معماری تأثیری شگرف دارد، شکل‌گیری ابنیه مذهبی از دوران پیش از تاریخ آغاز شده و همواره با تغییر و تحول دین و مذهب در جوامع، سبک معماری نیز تغییر کرده است.

در میان زیرمجموعه‌های معماری، «معماری مذهبی» از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، به طوری که در طول تاریخ باشکوه‌ترین و زیباترین بناهای هر شهر و روستا، همچنین ارزشمندترین هنرها و پیچیده‌ترین شیوه‌ها در قالب مذهبی بیان شده است. درخشش هنر در معماری مساجد به دلیل جایگاه و قداست آن در اسلام است و محل عبادت خداوند نزد مسلمانان از تقدس ویژه‌ای برخوردار است (کیانی و کلایس، ۱۳۷۴: ۱۹۸). از این رو شناخت معماری مساجد و تزئینات آن‌ها برای معماران و هنرمندان اسلامی ضروری است.

تزئینات در معماری اسلامی دو جنبه عمده دارد: یکی پوشاندن سطوح ناصاف و خشن با مصالح مناسب و مستحکم، و دیگری جلوه زیبایی شناسانه و محتوایی نقوش تزئینی (مکی نژاد، ۱۳۸۷: ۵). تزئین در هنر اسلامی برای بیان فضای قدسی است. اطلاق تزئین بودن به هنر اسلامی از سوی شرق‌شناسان به دلیل عدم درک رمزهای تصویری است و به غلط تزئین را به معنای آرایه فریبنده مطرح کرده‌اند (رهنورد، ۱۳۷۸: ۷۷). در واقع هنرمند اسلامی با تأسی به مبانی دینی و اعتقادی تلاش نموده با کمک این تزئینات فضایی آرام‌بخش، روحانی و معنوی ایجاد کند (مکی نژاد، ۱۳۸۷: ۹۸).

در بناها و مساجد تاریخی از چوب به عنوان اجزاء اصلی و همچنین به عنوان عنصر تزئینی استفاده می‌شده است. تنه‌های باریک و بلند چوبی مزین به تزئینات به عنوان ستون‌های باربر و نگهدارنده سقف در بناها مورد استفاده قرار می‌گرفته است. این ستون‌های چوبی نقش اساسی در برپایی تالارهای ستون‌دار و شبستان‌های مساجد را دارند. تزئین سطح داخلی سقف‌های چوبی در طول زمان تکامل یافته و در قرون متأخر اسلامی به اوج شکوفایی خود رسید، تا آنجا که در دوره صفوی ساخت بناهایی با سقف‌های چوبی موسوم به چهلستون رواج پیدا کرد (چمن، ۱۳۸۱: ۷۵). به نقل از سلیمانی و همکاران، (۱۳۹۰: ۲۷).

در شهر مراغه مساجد چوبی زیبایی از دوره صفویه به یادگار مانده است. این مساجد مشتمل بر ۱۴ مسجد بوده که تزئینات ستون‌های مسجد ملارستم، ملامعزالدین، ضریر، سفید، قاضی و نجارلار در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته است. این مساجد با تزئینات خاص چوبی همراه بوده و سرستون‌های مقرنس چوبی با نقوش گل و بوته اسلیمی و خوشنویسی اسما جلاله تزئین شده و جلوه زیبایی به آن‌ها بخشیده است. در تزئینات این ستون‌ها هنرمندان کوشیده‌اند زیباترین و متنوع‌ترین طرح‌ها را به کار گیرند. نوشتار حاضر کوشیده است تا با بررسی تک‌به‌تک تزئینات ستون‌ها الگوی مشخصی را ارائه دهد.

اهمیت و ضرورت موضوع

با توجه به ثبت مساجد چوبی مراغه در فهرست آثار ملی و تاریخی کشور و منحصر به فرد بودن تزئینات چوبی آن‌ها، پرداختن به این موضوع ضروری است.

اهداف پژوهش

- بررسی تزئینات ستون‌های چوبی مسجد ملارستم
- بررسی تزئینات ستون‌های چوبی مسجد ملامعزالدین
- بررسی تزئینات ستون‌های چوبی مسجد ضریر

- بررسی تزئینات ستون‌های چوبی مسجد سفید
- بررسی تزئینات ستون‌های چوبی مسجد قاضی
- بررسی تزئینات ستون‌های چوبی مسجد نجارلار
- دسته‌بندی و طبقه‌بندی طرح‌های تزئینی
- پیدا کردن وجه تشابه یا اختلاف در تزئینات ستون‌ها
- ارائه الگوی مشخص و واحد در طرح تزئینات

پرسش‌های پژوهش

- ۱- آیا می‌توان با مقایسه و تحلیل تزئینات سرستون‌ها نکات مشترکی بین آن‌ها یافت؟
- ۲- تزئینات این ستون‌ها از چه الگوی مشخصی پیروی می‌کند؟

روش پژوهش

روش پژوهش در این پروژه به صورت میدانی و مشاهده مستقیم از ستون‌ها و سرستون‌ها به صورت پیمایشی و گرفتن عکس از آن‌ها و ترسیم تزئینات موجود در نرم‌افزار کرل درایو (CorelDRAW) بوده است. مطالعات کتابخانه‌ای نیز به صورت مطالعه مقالات و کتاب‌های منتشر شده در این زمینه و استفاده از آرشیو میراث فرهنگی شهرستان است. جامعه آماری مورد پژوهش، مساجد ستوندار چوبی مراغه است که جمعیت آماری مشتمل بر ۱۴ مسجد است که ۸ مورد از این مساجد به دلیل تجدید بنای ساختمان و یا نداشتن سرستون‌های چوبی تزئینی از جمعیت آماری کنار گذاشته شده و نمونه‌های مورد مطالعه شامل ۶ مسجد به شرح ذیل است: مسجد ملارستم، ملامعزالدین، ضریر، سفید، قاضی و نجارلار.

پیشینه تحقیق

تحقیقات و پژوهش‌هایی در زمینه مساجد چوبی ستوندار آذربایجان شرقی به شرح جدول شماره ۱ صورت گرفته است که در پژوهش حاضر مورد استفاده و استناد قرار گرفته است.

معرفی نمونه‌های مساجد

مسجد ملارستم

این مسجد در ضلع جنوبی میدانی به همین نام و در میان بازار چای اوستی واقع شده و از زیباترین مساجد چوبی مراغه است که پوشش سقف آن به صورت مسطح و چوبی بوده و دارای تزئینات و نقاشی روی چوب است. این بنا به شماره ۳/۱۶۱۴ در فهرست آثار ملی کشور ثبت شده است. به دلیل نبود کتیبه احداث، تاریخ ساخت بنا یا بانی آن مشخص نیست (مروارید، ۱۳۷۸: ۳۷۳)، اما با توجه به کتیبه مرمری موجود در طاق‌نمای گوشه شمال شرقی نمای مسجد که اشاره به الحاقات و مرمت‌های صورت‌گرفته در عهد ناصری دارد و نوشته‌های روی دو پرده که به تاریخ ۱۲۶۳ ه.ق. و مرمت بنا اشاره می‌کنند، می‌توان ساخت این مسجد را متعلق به دوره صفویه دانست (خیری، ۱۳۸۵: ۲۸۱).

اجزاء این مسجد شامل: شبستان اصلی، شبستان کوچک زمستانی، محل اطعام، صحن و هشتی است. ابعاد آن نیز در ضلع جنوبی ۲۸/۱ متر، در ضلع غربی ۲۱/۳۵ متر، در ضلع شمالی ۳۳/۵۵ متر و در ضلع شرقی ۳۰/۳ متر می‌باشد (دهقان، ۱۳۸۹: ۱۵۰).

در دو بخش شبستان اصلی و شبستان کوچک زمستانی این بنا ستون‌های چوبی با تزئینات سرستون چوبی و سنگی قرار دارد که به شرح ذیل هستند.

جدول ۱. برخی مطالعات انجام شده توسط نویسندگان ایرانی در زمینه تزئینات معماری، ستون‌های چوبی، مساجد و مراغه در توالی زمانی (نگارندگان).

سال	نویسندگان	عنوان	منبع	نتیجه‌گیری
۱۳۹۰	پروین سلیمانی، حمید فرهمند بروجنی و مریم اکبری فرد	مقایسه ساختار و تزئینات چوبی مسجدجامع ایبانه با مساجد چوبی آذربایجان شرقی.	دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۱۴، بهار و تابستان ۱۳۹۰، صفحه ۲۷.	تزئینات چوبی مساجد آذربایجان شرقی و مسجدجامع ایبانه تقریباً مشابه هم هستند با این تفاوت که تزئینات مسجدجامع ایبانه پرکارتر از مساجد آذربایجان شرقی است و علاوه بر تزئینات نقاشی، دارای تزئینات معرق نیز است.
۱۳۸۹	ناهید دهقان	نگاره‌های چوبی مساجد آذربایجان شرقی	فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تالیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن، بهار ۱۳۸۹، تهران	به معرفی و توصیف معماری مساجد چوبی آذربایجان شرقی و تزئینات چوبی آن‌ها پرداخته است.
۱۳۸۷	مهدی مکی نژاد	تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: تزئینات معماری	سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۷، تهران.	بررسی تحولات تاریخی، تصویری و محتوایی نقوش تزئینی و معرفی انواع تزئینات در معماری اسلامی ایران.
۱۳۸۵	سیروس خیری	معماری و تزئینات ستاوندهای چوبی دوره صفویه در آذربایجان	جلد ۱، انتشارات مهد آزادی، بهار ۱۳۸۵، تبریز.	با معرفی و مقایسه مساجد چوبی شهرستان مراغه نتایج حاصل حاکی از آن است که تمامی این مساجد با سبک معماری و شیوه هنری نسبتاً واحدی ساخته و پرداخته شده‌اند.
۱۳۷۸	زهرا رهنورد	حکمت هنر اسلامی	انتشارات سمت، ۱۳۷۸، تهران.	-
۱۳۷۴	محمدیوسف کیانی و ولفرام کلایس	کاروانسراهای ایران	انتشارات سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۷۴، تهران.	به معرفی و مقایسه کاروانسراهای ایران پرداخته است.

شبستان اصلی: شبستان اصلی (بزرگ) مسجد به طول و عرض ۲۵/۶۰ × ۱۹/۴۰ متر، دارای ۳۵ ستون و سقف آن مسطح و چوبی است. این ستون‌ها ۵ متر ارتفاع دارند و در پنج ردیف هفت تایی قرار گرفته و فاصله هرکدام از دیگری ۳/۱۰ متر است.

یکی از ستون‌های ردیف اول شبستان اصلی (در روبروی محراب) از سنگ مرمر سفید تراشیده شده است. پایه این ستون سنگی همانند دیگر ستون‌ها از سنگ سیاه با تراش چندوجهی است، اما سرستون آن همانند دیگر ستون‌های چوبی از جنس چوب و به شکل مقرنس کاری شده و ساقه آن نیز به صورت مدور تراشیده شده است (خیری، ۱۳۸۵: ۲۷۷).

ستون‌های چوبی این مسجد از تنه درختان سپیدار تهیه و به صورت هشت ضلعی خراطی شده و بر پایه‌های سنگی چند ضلعی از سنگ سیاه با تراش ساده و نیز طرح گلدان‌های وارونه استوار شده و بر فراز آن‌ها، سرستون‌هایی به صورت سه ردیف قطار مقرنس مشتمل بر کاسه یا طاس‌های عمیق و نیم طاس‌ها و شاپرک‌ها قرار دارد که از پایین به بالا بر تعداد و حجمشان افزوده شده

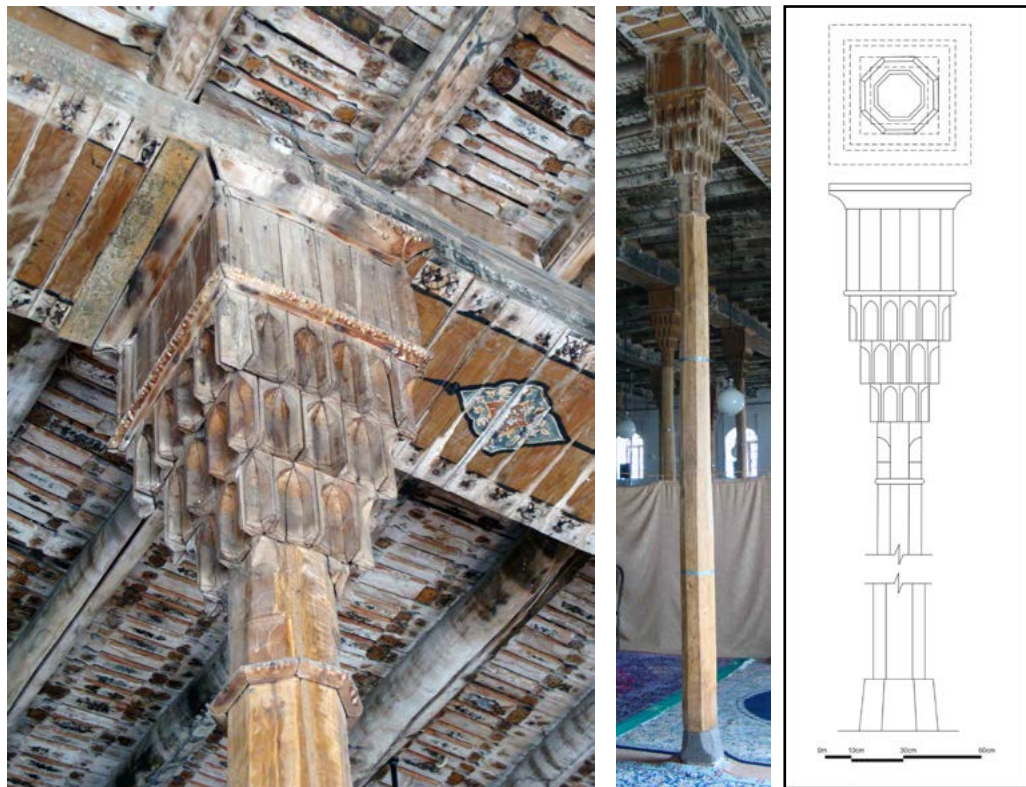
است. بر فراز ردیف سوم قطار مقرنس‌ها، یک صندوقه چوبی مکعب مربع قرار گرفته که در داخل آن بالشتک سرستون اصلی استوار شده است (همان: ۲۷۸). سرستون‌های این بخش از مسجد ملارستم فاقد تزئینات نقاشی است.

شبستان کوچک زمستانی: این شبستان به طول و عرض $۲۶/۴۰ \times ۷/۴۰$ متر در طبقه فوقانی بخش شمالی مسجد و شبستان اصلی قرار دارد. در وسط این شبستان شش عدد ستون در یک ردیف برپاست که شاه‌تیر حمال میانی سقف بر روی آن‌ها استوار شده است. یکی از ستون‌های میانی این شبستان نیز همانند شبستان اصلی به‌طور کامل از سنگ مرمر سفید تراشیده شده و پایه آن نیز همانند دیگر ستون‌ها از سنگ سیاه با تراش و طرح گلدان وارونه است، اما سرستون آن در دو ردیف دارای تراش مقرنس و ساقه آن نیز به‌صورت مدور و صیقلی تراشیده شده و اندکی قطورتر از ستون‌های چوبین شبستان‌های مسجد است.

سرستون‌های چوبی این شبستان را نیز به‌صورت قطاربندی مقرنس چهار طبقه ترتیب داده‌اند. طرح روی طبقه‌ها عبارت است از قطارها یا نیم‌کاسه‌هایی (طاس) که دور تا دور به‌صورت فرورفته در طرفین شاپرک‌ها ایجاد شده و بر روی قاب و فضای مکعبی پیرامون ستون‌ها قرار گرفته‌اند (همان: ۲۸۱)، (تصویر ۱؛ جدول‌های شماره ۲، ۳ و ۴، ردیف ۱).

مسجد ملامعزالدین

مسجد تاریخی شیخ معزالدین / ملامعزالدین در جانب غربی میدان خشکبار/آرد فروشان (محلّه سالار، کوچه حاتم) قرار دارد. این بنا به شماره ۶۳۴ در فهرست آثار ملی کشور ثبت شده است. به موجب کتیبه‌ها و سنگ‌قبرهای کار گذاشته شده در ازاره بنا، این مسجد، یک بار در دوره شاه طهماسب اول صفوی (۹۲۹-۹۸۴ ه.ق.) بازسازی شده و در دوره قاجار دوباره مرمت شده است.

تصویر ۱. ستون‌های مسجد ملارستم (نگارندگان).

(همان: ۳۰۳).

این مسجد دارای دو شبستان ستوندار شرقی و غربی است که هر دو دارای سقف با پوشش مسطح، متشکل از تیرریزی و پرده‌بندی و لنبه‌کاری ظریف با ستون‌های چوبی به همراه سرستون‌های حجمی مقرنس‌کاری زیبا و افراشته هستند که همه این سازه‌ها و تخته‌های پوشاننده سقف، منقش به طرح‌های ترنج و گل بته- بته‌های اسلیمی و ختایی زیبا و هنری به شیوه هنر و معماری مرسوم عهد صفویه - سبک اصفهانی هستند.

شبستان بزرگ غربی: این شبستان به شکل تالار مستطیل و به ابعاد ۳۶×۱۶ متر است، دارای ۳۶ ستون چوبی که در چهار ردیف نه‌تایی قرار گرفته‌اند. این ستون‌ها حدود ۵ متر ارتفاع دارند و ساقه آن‌ها به صورت هشت‌ضلعی خراطی شده و بر روی پایه‌های ستون‌های سنگی چند پهلوی حجاری شده استوار گشته‌اند. بر فراز هر یک از این ستون‌ها، سرستون‌های حجمی زیبایی به صورت چند ردیف قطار مقرنس که از پایین به بالا بر حجم‌شان افزوده می‌شود قرار دارد. این ستون‌ها دارای سرستون‌های زیبای چوبی با تزئینات مقرنس‌کاری، طرح، رنگ و نقش‌های گوناگون است (همان: ۳۰۵).

در این مسجد تنوع سرستون‌های تزئینی از نظر سازه‌های حجمی و نقوش رنگی روی چوب بیشتر است و برای هر کدام از آن‌ها تزئینات بدیع آفریده شده است، با این‌همه سرستون‌های این شبستان در مقایسه با سرستون‌های شبستان مسجد ملاستم از حجم و پیچیدگی کمتری برخوردار بوده و در عوض دارای ارتفاع نسبتاً زیادتری هستند.

شبستان کوچک: یا شبستان زمستانی، در امتداد شبستان بزرگ و در قسمت شرقی دهلیز میانی قرار گرفته و طول و عرض آن ۲۲×۸ متر و دارای شش ستون چوبی در یک ردیف است. سبک معماری و تزئینات داخلی و شیوه سرستون‌ها و نیز اجزای چوبین سقف کوچک با تالار قرینه خود (شبستان بزرگ) تفاوت دارد. قدمت این بخش به شهادت یک سنگ‌نوشته به عصر سلطنت شاه تهماسب اول صفوی می‌رسد (همان: ۳۰۵).

ستون‌های این شبستان از جنس درخت سپیدار است و به صورت هشت‌ضلعی خراطی شده و به سرستون‌های مقرنس و منقش تزئین شده‌اند. این سرستون‌ها دارای چهار ردیف مقرنس با طاس‌های عمیق بوده و حجم ردیف‌های سه‌گانه مقرنس‌ها نسبت به ردیف‌های شش‌گانه مقرنس‌های سرستون‌های شبستان بزرگ از آهنگ افزایش قابل توجهی برخوردار هستند. صندوقه‌های پوشاننده سرستون‌ها نیز دارای نقوش ترنج و سرترنج سفید در جوانب بوده و در میان آن‌ها عبارات و اسماء جلاله خوشنویسی شده است (تصویر ۲؛ جدول‌های شماره ۲، ۳ و ۴، ردیف ۲).

مسجد ضریر

این مسجد در بخش شمال شرقی شهر مراغه و در خیابان میرحبیب‌آقا واقع است. این مسجد در دوره زندیه ساخته شده و به شکل مستطیل شرقی - غربی است.

شبستان این مسجد ۱۳/۹۵ متر طول و ۱۰/۳۳ متر عرض دارد. سقف مسطح این شبستان دارای شش عدد ستون چوبی در دو ردیف دوتایی است که هر یک از این ستون‌ها متشکل از پایه‌ستون سنگی، تنه یا ساقه‌ستون چوبی و سرستون‌های حجمی قطاربندی و مقرنس و منقش چوبی است که تنه‌ستون‌ها به دلیل تراش و خراطی‌های انجام‌شده، دارای مقطع هشت‌ضلعی منظم و گاه نامنظم هستند (همان: ۳۳۳).

سرستون‌های این مسجد با تزئینات غنی اسلیمی، شاه‌عباسی، طرح ترنج و سرترنج متقارن رنگارنگ و پرکار نقاشی روی چوب و همچنین خطوط خوشنویسی نستعلیق با مضامین ادبی، احادیث، ابیات و اشعار فارسی تزئین شده است (دهقان، ۱۳۸۹: ۱۶۴)، (تصویر ۳؛ جدول‌های

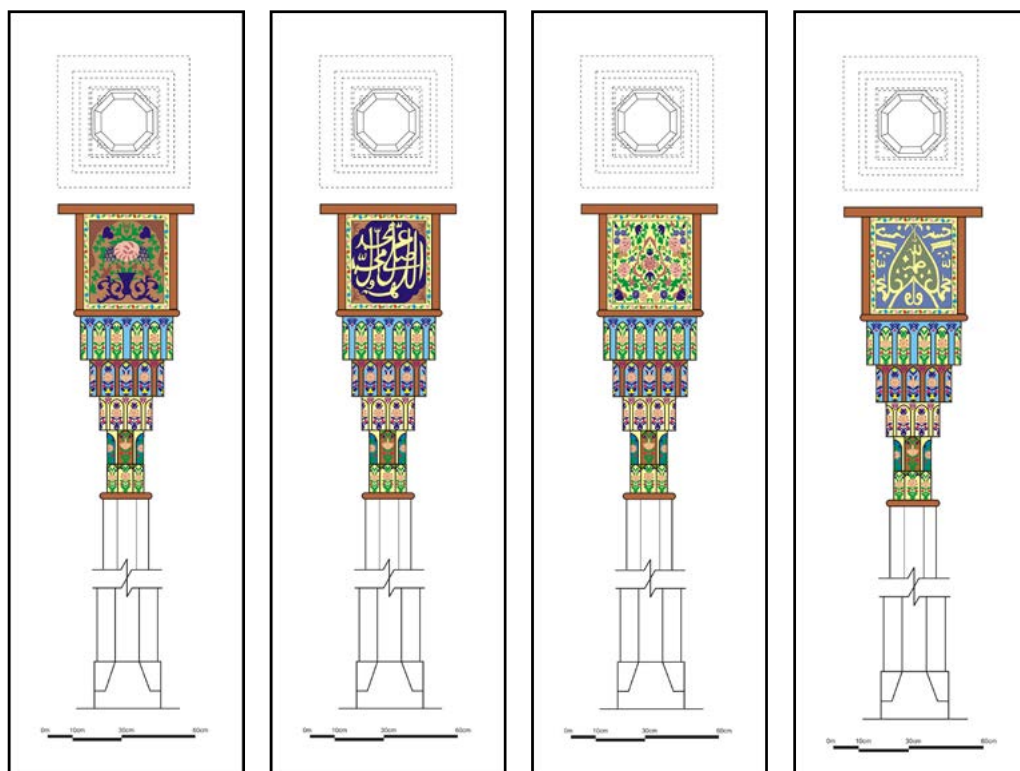
تصویر ۲. ستون‌های مسجد ملامعزالدین (نگارندگان).

شماره ۲، ۳ و ۴، ردیف ۳).

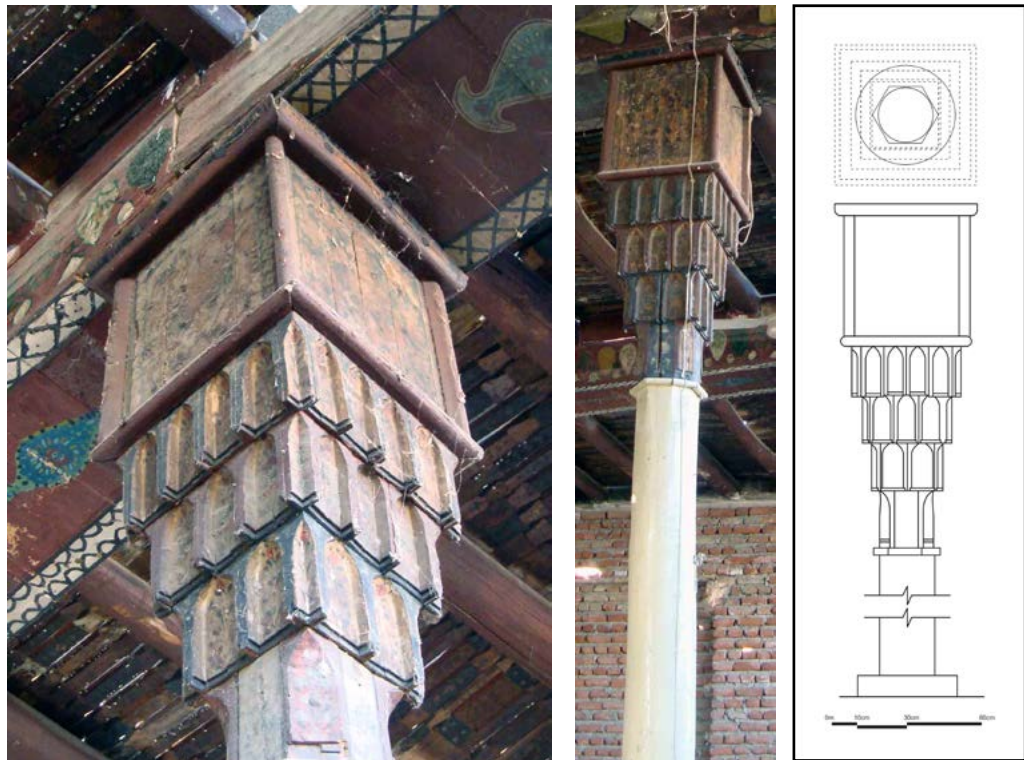
مسجد سفید

این بنا در بخش جنوب شرقی بافت تاریخی شهر و در امتداد یکی از دروازه‌های تاریخی و اصلی شهر به نام «دروازه بیرون قلعه» قرار دارد. شبستان ستوندار این مسجد به عرض ۷/۶۰ متر و به طول ۱۲/۴۰ متر است که در امتداد شمالی-جنوبی گسترده است که سقف مسطح آن بر روی سه اصله ستون چوبی قرار دارد. این ستون‌ها دارای ساقه‌های هشت ضلعی نامنظم و یک کلاف هشت ضلعی در دور ستون و در پایین ستون‌ها بوده که این کلاف‌ها فرم سرستون‌ها را تکمیل کرده و ساقه ستون را به پایه ستون‌های سنگی متصل کرده است (خیری، ۱۳۸۵: ۳۴۱).

سرستون‌های این شبستان دارای تزئینات حجمی چوبی به شکل ردیف‌های قطار طاس و نیم طاس‌های مقرنس محدود است که به صورت کم عمق، بدون رنگ و نگاره‌های برجسته و در واقع ساده و عاری از آرایه ساخته شده‌اند. این سرستون‌ها احتمالاً از جنس چوب سپیدار ساخته شده و با نقاشی ابتدایی و ضعیف روی چوب و رنگ آمیزی کدر نامطلوب تزئین شده‌اند (تصویر ۴؛ جدول‌های شماره ۲، ۳ و ۴، ردیف ۴).

تصویر ۳. ستون‌های مسجد ضریح (نگارندگان).

تصویر ۴. ستون مسجد سفید (نگارندگان).

مسجد قاضی

این مسجد در محله قاضی، نبش خیابان قدس (فرمانداری سابق) واقع شده و تاریخ ساخت آن مربوط به دوره شاه طهماسب اول صفوی است. شبستان اصلی مسجد با سقفی مسطح و نقشه مربع شکل دارای دو ردیف ستون چوبی حجمی مقرنس‌کاری شده سه‌تایی و منقوش است که به صورت شرقی-غربی در شبستان قرار داده شده‌اند (دهقان، ۱۳۸۹: ۱۳۹).

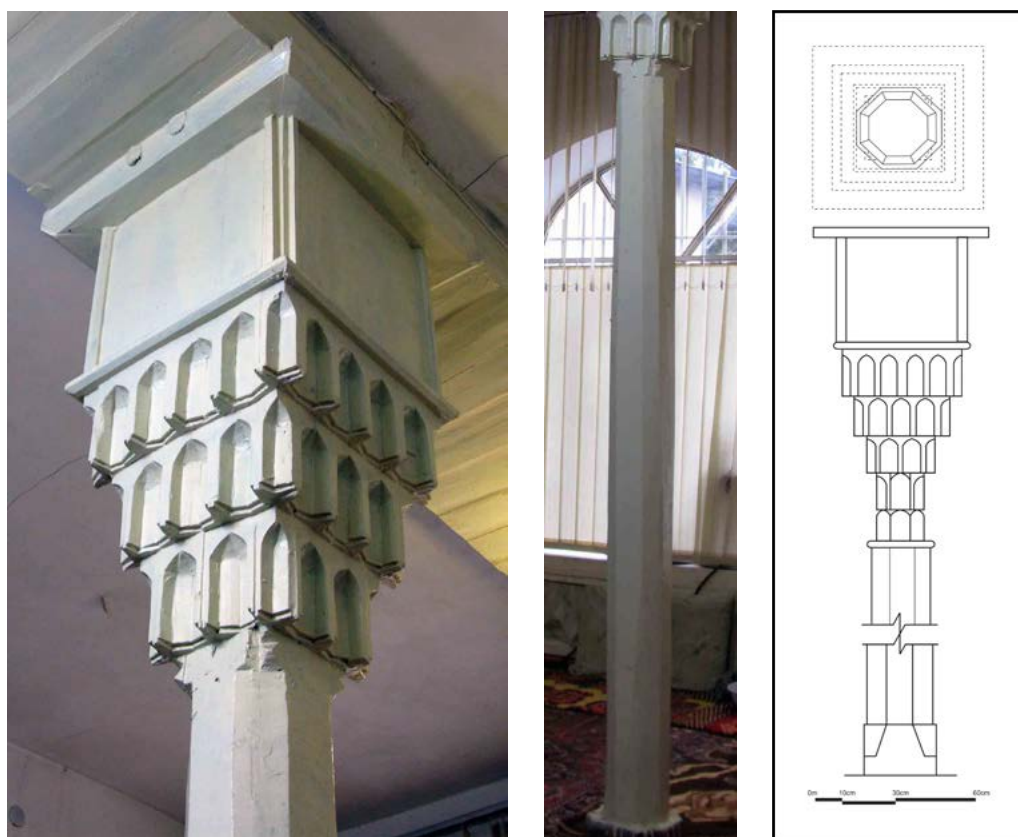
در انتهای مقرنس‌کاری‌های سرستون‌ها جعبه‌های چوبی مکعب‌شکلی تعبیه شده تا بالشتک سرستون‌ها و اتصال آن‌ها را به شاه‌تیرها مستور دارد. ساقه‌ستون‌ها همه هشت‌ضلعی بوده و بر روی پایه‌ستون‌های چندضلعی یا مدور سنگی قرار گرفته‌اند. تزئینات نقاشی سرستون‌های مقرنس‌کاری شده چوبی به رنگ‌های نارنجی، زرد، طلایی، لاجوردی، آبی، قرمز، سیاه، سفید و قهوه‌ای است که شامل طرح‌هایی چون گل‌های چندپر، شاه‌عباسی، برگ‌ها و غنچه‌ها، نقوش اسلیمی و ختایی می‌شود (تصویر ۵؛ جدول‌های شماره ۲، ۳ و ۴، ردیف ۵).

مسجد نجارلار

این مسجد به صورت یک بنای کوچک در محله قم شمالی واقع شده است. نقشه این بنا به شکل مستطیل و در امتداد شرقی-غربی است که دارای شبستانی کوچک با سه عدد ستون مقرنس‌کاری شده است. سرستون‌های این بنا با تزئینات حجمی مقرنس‌کاری شده است که فاقد هرگونه تزئینات نقاشی هستند (تصویر ۶؛ جدول‌های شماره ۲، ۳ و ۴، ردیف ۶).

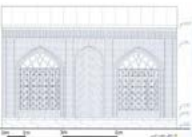
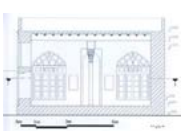

تصویر ۵. ستون‌های مسجد قاضی (نگارندگان).

تصویر ۶. ستون‌های مسجد نجارلار (نگارندگان).

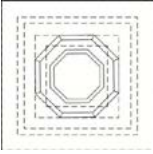

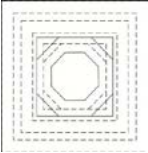

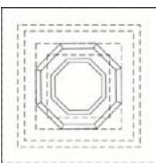

جدول ۲. مشخصات مساجد مراغه (نگارندگان).

ردیف	مسجد	پلان	نما	مقطع	تیپ الگوی ستون‌ها
۱	ملازستم				
۲	ملازم‌الدین				
۳	خزیر				
۴	سفید				
۵	قاضی				

نتیجه‌گیری

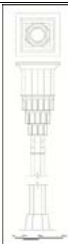

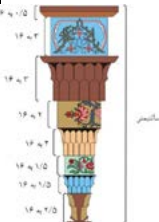

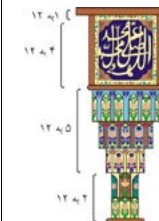

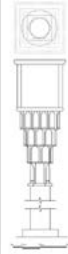
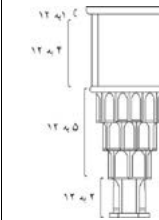
با بررسی تزئینات معماری ستون‌های چوبی مساجد مراغه به این نتیجه می‌رسیم که این نقوش و طرح‌ها ضمن تبعیت از سبک هنری واحد و خاص، از نوعی تنوع رنگ، طرح و شکل ستون‌ها در مساجد مختلف برخوردار بوده و تا حدودی با همدیگر متفاوت هستند. با توجه به دوره ساخت و پرداخت و نیز جایگاه مسجد، تفاوت‌ها و ظرافت‌هایی در آن‌ها دیده می‌شود. بنابراین می‌توان چند الگوی متفاوت در شکل و تزئینات نقاشی برای آن‌ها تعریف کرد. تزئینات کلی این مساجد شامل نقوش غنی با نقش‌مایه‌های گل و بوته اسلیمی است. رنگ‌های استفاده شده در این نقوش شامل مشکی، سفید، قرمز، زرد، سبز، آبی، قهوه‌ای روشن و تیره، فیروزه‌ای و طیف‌های مختلف این رنگ‌ها هستند. در کنار این موضوعات تزئینی، از خوشنویسی آیات، عبارات و اسماء جلاله نیز استفاده شده است.

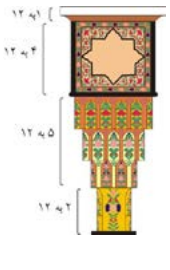
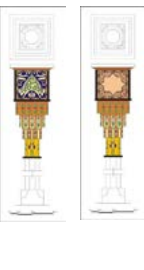

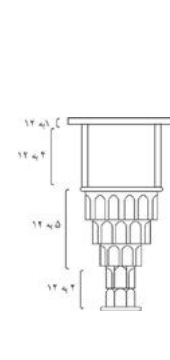
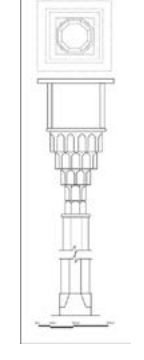

جدول ۳. مشخصات ستون‌های مساجد مراغه (نگارندگان).

ردیف	مسجد	تصویر کلی ستون	پایه ستون	بدنه ستون	سر ستون	مقطع ستون
۱	ملازستم					
۲	ملا معزالدین					
۳	ضریب					
۴	سفید					
۵	قاسی					

					تجارلار	۶
---	---	---	--	---	---------	---

جدول ۴. مشخصات تزئینات ستون‌های مساجد مراغه (نگارندگان).

ردیف	مسجد	الگوی ستون‌ها	تصویر	طراحی شده	تناسب کلی ستون	تناسبات سرستون	تزئینات نقاشی
۱	ملازم‌الدین	الگوی اول			سرستون: ۶ به ۲۵ ساقه ستون: ۱۸ به ۲۵ پایه ستون: ۱ به ۲۵		فاقد تزئینات نقاشی
۲	ملازم‌الدین	الگوی اول			سرستون: ۸ به ۲۵ ساقه ستون: ۱۵ به ۲۵ پایه ستون: ۲ به ۲۵		تزئینات نقاشی گل و بوته اسلیمی
۳	ضریح	الگوی اول			سرستون: ۶ به ۲۵ ساقه ستون: ۱۸ به ۲۵ پایه ستون: ۱ به ۲۵		تزئینات نقاشی گل و بوته اسلیمی و اسماء جلاله
۴	سفید	الگوی اول			سرستون: ۶ به ۲۵ ساقه ستون: ۱۸ به ۲۵ پایه ستون: ۱ به ۲۵		تزئینات نقاشی گل و بوته اسلیمی و اسماء جلاله

<p>تزیینات نقاشی گل و بوته اسلیمی و اسماء جلاله</p>		<p>سرستون: ۶ به ۲۵ ساقه ستون: ۱۸ به ۲۵ پایه ستون: ۱ به ۲۵</p>			<p>الگوی اول</p>	<p>قاضی</p>	<p>۵</p>
<p>تزیینات نقاشی گل و بوته اسلیمی و اسماء جلاله</p>		<p>سرستون: ۶ به ۲۵ ساقه ستون: ۱۸ به ۲۵ پایه ستون: ۱ به ۲۵</p>			<p>الگوی اول</p>	<p>نجانلار</p>	<p>۶</p>

کتابنامه

- خیری، سیروس (۱۳۸۵). *معماری و تزیینات ستوندهای چوبی دوره صفویه در آذربایجان*. جلد ۱، تبریز: انتشارات مهدآزادی.
- دهقان، ناهید (۱۳۸۹). *نگاره‌های چوبی مساجد آذربایجان شرقی*. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر و مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن.
- رهنورد، زهرا (۱۳۷۸). *حکمت هنر/اسلامی*. تهران: انتشارات سمت.
- سلیمانی، پروین؛ فرهمندبروجنی حمید و اکبری فرد، مریم (۱۳۹۰). «مقایسه ساختار و تزیینات چوبی مسجد جامع ایبانه با مساجد چوبی آذربایجان شرقی». *دوفصلنامه مطالعات هنر/اسلامی*، شماره ۱۴؛ بهار و تابستان ۱۳۹۰. صص: ۴۰-۲۵.
- کیانی، محمدیوسف و کلایس، ولفرام (۱۳۷۴). *کاروانسراهای ایران*. تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی.
- مروارید، یونس (۱۳۷۸). *مراغه (افرازه رود) از نظر اوضاع طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، تاریخی*. تهران: نشر اوحدی.
- مکی نژاد، مهدی (۱۳۸۷). *تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: تزیینات معماری*. تهران: انتشارات سمت.

- Dehghan, N. (2010). *The wooden motifs of the mosques of Eastern Azerbaijan*. Tehran: Press of Farhangstan Honar.

- Kheiri, S. (2006). *The architecture and decorations of wooden pillars of Safavids period in Azerbaijan*. Tabriz: Press of Mahd Azadi.

- Kiani, M. Y. & Clais, V. (1995). *Caravansaries of Iran*. Tehran: Press of organization of cultural heritage.

- Maki Nezhad, M. (2008). *History of Iran Art in the Islamic period: architecture*

decorations. Tehran: Samt press.

- Morvarid, Y. (1999). *Maragheh, in terms of Natural, Social, Economic, Historical*. Tehran: Owhadi press.

- Rahnavard, Z. (1999). *The wisdom of Islamic art*. Tehran: Samt press.

- Soleymani, P. & Farahmand Brojeni, H. & Akbari Fard, M. (2011). "Comparison of structure and wooden decorations great mosque of Abianeh with wooden mosques in Azerbaijan". *Journal of Islamic Art*, No. 14, P.P. 25-40.